

В. С. Батиргарєєва,

докт. юрид. наук, доц., старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

**ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ЗЛОЧИННОСТІ – ЗАПОРУКА ПОКРАЩЕННЯ
КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ
(рецензія на монографію Бабенка А. М. «Запобігання злочинності
в регіонах України: концептуально-методологічний та
праксеологічний вимір»)**

В науке нет широкой столбовой дороги, и только тот может достигнуть ее сияющих вершин, кто, не страшась усталости, карабкается по ее каменистым тропам.

К. Маркс

У кримінологічній науці слова «регіон», «регіоналізація», «регіональний» і все, що з ними пов'язано, виявляються своєрідними неологізмами, які порівняно недавно стали активно використовуватися у вітчизняному науковому обігу й якими у теперішній час зумовлено чимало новаторських підходів до організації та проведення відповідних досліджень у галузі протидії злочинності. У певному сенсі це є наслідком розгортання феномена регіоналізації у дії, коли цілі народи, великі частини континентів намагаються унебезпечитися від негативних впливів, що тягне за собою стрімка глобалізація соціуму, створивши систему надійної колективної безпеки від чисельних негараздів, пов'язаних із глобалізаційними процесами. Тому уявляється цілком логічним, поряд із пізнанням транснаціональних злочинних мереж, увагу зосереджувати й на регіональних потужностях протидії злочинності, що мають

бути адекватними тим злочинним викликам, які є характерними для певних регіонів, країн або територій усередині країни. Саме приборкання «внутрішньої» злочинності, покращення криміногенної ситуації на конкретних територіях багато в чому є запорукою успішної боротьби і з «інтернаціональною» злочинністю.

Давно підмічено, що злочинність як мінливе «живе» явище має свої особливості залежно від того, що є територіальною матрицею, на якій вона виникає та існує. Не можна пізнати злочинність як складну систему без з'ясування специфіки природи її частин. Серед чисельних зрізів у системі координат злочинності як цілісного явища регіональний її аспект виявляється ні чим іншим, як просторово-територіальною моделлю криміногенної ситуації в усіх її проявах у певних частинах країни. Кримінологічному аналізу саме цього зрізу проблеми злочинності присвячена монографія А. М. Бабенка під назвою «Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір».

Представлені юридичній громадськості у названій роботі результати дослідження є вельми показовими й актуальними, оскільки у вітчизняній системі запобігання злочинності склалося так, що практика орієнтується насамперед на загальнодержавні середні показники злочинних проявів, які, певна річ, нівелюють будь-які регіональні її особливості та не відображають специфіку злочинних проявів у конкретних регіонах. Адже сучасні методи збирання й аналізу кримінологічно значимої інформації не в змозі задовольнити повною мірою чисельні потреби динамічного розвитку суспільства та подолання негативних явищ і процесів, пов'язаних із кримінальною активністю певних категорій громадян, тим самим зменшуючи шанси на реалізацію багатьох державних програм, спрямованих на подолання злочинності та забезпечення законності й правопорядку в державі. Разом із тим неважко здогадатися, що криміногенна ситуація, припустимо, у західних регіонах нашої країни не може виявлятися схожою, а ще краще, ідентичною, порівняно, скажімо,

зі східними областями України. У цьому зв'язку, як правильно визначає автор монографії, урахування під час організації протидії злочинним діям лише загальнодержавних показників про стан злочинності та окремих її видів призводить до однобокості в сприйнятті інформації, ігнорування негативних тенденцій злочинності на окремих територіях та викривлення її реального стану.

Теорія кримінології у цьому ракурсі так само довгий час відставала від потреб практики. Присвячені проблемам територіальних особливостей злочинності наукові роботи, що були опубліковані у 70–80-ті роки ХХ ст. у Радянському Союзі, як правило, не зачіпали проблематики аналізу криміногенної обстановки конкретних регіонів. При цьому уявна вісь у виявленні регіональних особливостей злочинності проходила по лінії «місто – сільська місцевість». Тому, на наш погляд, такі кримінологічні розвідки не були присвячені, власне кажучи, розкриттю регіональних особливостей злочинних проявів. До того ж чимало із цих робіт видано в обмеженій кількості під грифами «таємно» або «для службового користування», що природно звужувало цільову читацьку аудиторію.

Із цих причин представлено А. М. Бабенком дослідження за багато років виявилось цілісним полотном, на якому прописаний у подробицях механізм того, як злочинність «уловлює», вірніше, використовує характерні особливості тих чи інших регіонів, що склалися історично, пристосовуючись до них та створюючи відповідний регіональний «клімат» криміногенної обстановки. Водночас у контексті магістральної проблеми установа та аналізу регіональних особливостей злочинності автор монографії ще раз привертає увагу наукової спільноти та практиків до гостро соціальних проблем, якими на теперішній час виступають наркоманія, алкоголізм, кримінальна субкультура, рецидивізм, стрімка девіація середовища неповнолітніх, суцільна віктимізація населення та ін.

На окреме схвалення заслуговує викладена у роботі теза про необхідність визначення чіткої методології у галузі проведення досліджень регіональних особливостей злочинності. З огляду на це А. М. Бабенко має рацію, стверджуючи, що сьогодні у вітчизняній криминології є відсутнім більш-менш єдиний підхід до обрання методологічного апарата для прирощення нового наукового знання у відповідній дослідницькій площині. Через це дається взнаки неможливість не лише вибудувати загальноновизнану концепцію дослідження, а й запровадити модель організації запобіжної діяльності відповідних суб'єктів, в якій визначальною умовою стала б обов'язкова рефлексія на показники постійного моніторингу щодо стану соціально-криминологічної обстановки в регіоні. А в умовах, коли національна безпека держави напряму залежить, у тому числі й від стану злочинності у країні, знання про злочинну спеціалізацію регіону стає чи не найголовнішою вимогою, від реалізації якої залежатиме коефіцієнт корисної дії роботи правоохоронних органів та інших соціальних інституцій, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю. Недаремно варто сьогодні лише назвати той чи інший регіон України й одразу виникає асоціація з певними злочинними промислами, поширеними на його території, – чи то розкрадання природних ресурсів або контрабанда і незаконне переправлення осіб через державний кордон України, чи то насильницька злочинність або незаконний обіг зброї, чи то іржа корупції або наркотична злочинність.

Отже, знання про закономірності походження та функціонування регіональної злочинності виявляються тим наріжним каменем, що в обов'язковому порядку матиме закладатися у фундамент сучасної моделі боротьби зі злочинністю. І щось підказує рецензенту, що саме такий підхід є *modus operandi* у системах запобігання злочинності передових країн. Цей підхід потребує розумного запозичення, адже боротьба із лихом, ім'я якому «злочинність» та яке не визнає ані державних кордонів, ані політичних курсів, ані релігійних канонів, ані загальнолюдських цінностей, завжди залиша-

тиметься наскрізною проблемою світового масштабу, де обмін передовими технологіями стосовно подолання злочинності є умовою колективного виживання цілих народів. Тому недаремно автор монографії стверджує, що загальнодержавна система запобігання злочинності в Україні є інтегрованою базовою підсистемою для світової та європейської (групи держав) системи запобігання злочинності.

Ставлячи за мету проведення дослідження такого рівня, фахівець, що його здійснює, безумовно, претендує на розв'язання вельми складного завдання, оскільки «сума регіональних злочинностей», у кінцевому підсумку, даватиме повну картину про стан злочинності у всій країні, при цьому диференційованої за злочинною спеціалізацією регіонів. І якщо, повторимося, автор зазначеної монографії взявся за розв'язання завдання такого масштабу, то, звісно ж, його знання мають простягатися набагато далше, ніж, нехай, навіть і поглиблений аналіз соціальних процесів, що відбуваються у нашому суспільстві. Як уявляється, досліднику вдалося впоратися із цим непростим завданням методологічного порядку. Висока репрезентативність розглядуваного дослідження забезпечена зверненням А. М. Бабенка до основ теорії ймовірності, математики, географічних знань, напрацювань у сфері картографії, топографії та здобутків інших суміжних і достатньо віддалених від кримінології наук. Тому й недивно, що чимало отриманих під час дослідження кримінологічних знань, перекладених на мову цифр, стали невід'ємним атрибутом представленої роботи.

Відомо, що проведення будь-яких кримінологічних досліджень на високому рівні є практично неможливим без ознайомлення з науковою скарбницею минулого. У своїй роботі А. М. Бабенко продемонстрував не лише знання доробку попередніх зарубіжних і вітчизняних дослідників щодо особливостей функціонування територіально-просторових систем та їх впливу на злочинність, а й значно розвинув ці знання, прикладом, запропонувавши цілком логічну періодизацію виникнення, становлення й розвитку регіонального

напрямку у кримінології та повно розкривши сутність методологічно важливих спостережень дослідників минулих часів, зокрема, про: системний характер злочинності та циклічність у її динаміці; залежність злочинних проявів від змін певної соціальної системи, на якій вони «паразитують»; генетичний зв'язок злочинності з економічними та соціальними процесами у регіоні, культурними та національними особливостями населення, міграційними та організаційно-управлінськими чинниками; дію раніше виявлених кримінологічних законів «норми і межі кримінального насичення» та «кримінальної рівноваги»; пропорції зростання й зменшення суспільної небезпечності наслідків для соціуму від злочинів різного ступеня тяжкості; взаємозалежність одних видів злочинності від інших; тощо.

Щоб представити науковій громадськості цілісну струнку концепцію аргументів і фактів у певній площині знання, треба досконало опрацювати відповідний термінологічний апарат, що виключав би всі неоднозначні або розпливчасті тлумачення тих чи інших феноменів. Отже, це завдання теж виявилось у фокусі уваги А. М. Бабенка. У цьому зв'язку хотілося б наголосити на тому, що нарешті у вітчизняній кримінології розроблена категорія «регіональні особливості злочинності», якою охоплюються насамперед визначальні властивості згаданого феномена. Тепер, по-перше, сміливо можна стверджувати про існування методологічної матриці для майбутніх досліджень у відповідній сфері кримінології, а, по-друге, доведено, що без установлення регіональних особливостей злочинності є неможливим дотримання високих стандартів інформаційно-аналітичного забезпечення всієї системи протидії злочинності та вдосконалення механізму цього забезпечення в цілому.

На підставі комплексного аналізу статистичних показників у монографії викладені результати класифікації регіонів України за рівнем інтенсивності злочинності. Залежно від інтенсивності останньої вони поділяються на регіони з низькою криміногенною ураженістю, помірною, середньою, високою та дуже високою. При цьому рецензенту як пересічному громадянину дуже

цікаво було дізнатися, що ймовірність стати жертвою від будь-якого злочину, припустимо, у Харкові є вищою за Київ або Івано-Франківськ.

Автор монографії доходить важливого висновку, що стратегія запобігання злочинності у регіоні має базуватися у своїй основі як на всебічному знанні об'єктивної кримінально-правової статистики та кримінологічному аналізі соціальної ситуації на конкретних територіях, так і на прогнозуванні, плануванні та програмуванні очікуваних змін соціального середовища у регіоні внаслідок цілеспрямованих дій суб'єктів запобігання, що, врешті-решт, робитиме невідповідним учинення злочинів із боку окремих несвідомих членів нашого суспільства. При цьому неабияке значення, на думку А. М. Бабенка, має використання досягнень високих технологій у запобіганні злочинності, зокрема, регіональної. У розвиток ідеї використання можливостей сучасних здобутків науково-технічного прогресу у справі боротьби зі злочинністю рецензент не може не відмітити, що лише суворий зовнішній контроль за поведінкою людини у громадських місцях здатний приборкати чимало видів злочинності і, перш за все, вуличних її видів.

Разом із тим матеріал, присвячений запобіганню регіональній злочинності, є таким, що вражає своєю практичною складовою. Напевно, секрет успіху цього розділу криється у досвіді роботи автора певний час на відповідних посадах в органах внутрішніх справ. Це, без сумніву, дало можливість, поєднуючи теоретичні і практичні знання, визначитися науковцю не лише з магістральними завданнями практичної спрямованості, а й окреслити ті завдання, що виявлятимуться перспективними у подальшому прирощенні кримінологічного знання, а саме: кримінологічний аналіз і запобігання злочинності та окремих її видів у регіонах столичного й екстремально-критичного типів; дослідження злочинних проявів із метою їх запобігання в північних, південних, східних, західних та центральних регіонах нашої країни; з'ясування можливостей та особливостей інформаційної, віктимологічної та ін. профілактики злочинності в регіонах. Таким чином, дослідження регіона-

льної злочинності, зокрема, її специфіки з одночасним створенням кримінологічних «портретів» окремих регіонів країни та розкриттям особливостей регіональної злочинної детермінації, як ми можемо впевнитися, на теперішній час є дуже перспективним й затребуваним напрямом у сучасній кримінологічній науці та практичній сфері.

Будь-яке дослідження, а тим більше глибоке та змістовне, активізує наукову думку та стимулює подальший науковий пошук. Результати, викладені в монографії А. М. Бабенка, здебільшого відбивають стан регіональної злочинності так званого сталого періоду розвитку нашого суспільства, тобто до сумнозвісних подій 2014 р. Тому єдиним побажанням автору роботи є побажання продовжити роботу з кримінологічного аналізу злочинності як у регіонах України, так й у цілому по країні після суспільно-політичних змін, що відбулися в нашому суспільстві внаслідок Революції гідності. На мій погляд, злочинність сьогодення, стрімко набуваючи динамічних негативних характеристик, ще більше тяжіє до своєї регіоналізації.

І наприкінці не можу не зазначити, що представлена монографія свідчить про те, що перед нами талановитий учений, який надихає на нові кримінологічні пошуки та дає імпульс до розвитку кримінологічної думки в Україні. Наукова творчість А. М. Бабенка є прикладом для допитливого студентства та тих науковців, які тільки-но прокладають шлях у науку, а для всіх нас, хто багато років пов'язує своє життя з наукою, стає свідченням невтомності та наполегливості у відстоюванні власних наукових позицій.